

Prisen for et innendørs magadrag

Fra 1. juni blir det forbudt å røyke på kafeer og restauranter. Begrunnelsen er at de ansatte skal skjermes mot passiv røyking på jobb. Men faktisk kan forbudet tenkes å gi mindre passiv røyking hjemme hos folk også.

Røykerne har fått det tøft. Fram til midten av åttitallet kunne de ta seg en røyk på kontoret, på toget, på møter, på besøk hos venner, hvor som helst; nå er det knapt nok lov noen steder, og er det lov, er det alltid noen som ser stygt på en likevel. Og i juni faller røykernes siste skanse: Da blir det forbudt å røyke på kafeer, barer og restauranter.

Regjeringens begrunnelse er hensynet til de ansattes arbeidsmiljø. Men lovendringen kan få en videre betydning, og da tenker jeg ikke bare på savnet av en røyk til halvliteren. For det første vil forbudet fjerne en viktig rekrutteringsarena for nye røykere (og for eks-røykere som sprekker). For det andre kan det bidra til å skjerpe de sosiale normene mot innendørs røyking generelt, og dermed gi mindre passiv røyking også på steder der røykeloven *ikke* gjelder.

Sosiale normer har tradisjonelt vært sosiologenes og antropologenes område, men i løpet av de siste par tiårene har samspillet mellom normer, økonomiske insentiver og politikk blitt et aktivt forskningsfelt også for økonomer. Denne forskningen viser at politiske tiltak, som for eksempel et røykeforbud, av og til kan gi støtet til varige endringer i sosiale normer.

I 1988 ble røyking forbudt i de fleste offentlig tilgjengelige lokaler i Norge. For mange innebar dette at arbeidsplassen ble røykfri. Omtrent samtidig lot det også til å bli langt mer vanlig å gå utendørs for å røyke, også på steder hvor loven *ikke* gjaldt. Spørsmålet var om dette siste kunne ha noe med røykeloven å gjøre. I 1999 gjennomførte Mari Rege og jeg en undersøkelse der nær 1200 personer svarte på spørsmål om egen og andres røyking (publisert i *Journal of Economic Behavior and Organization* i 2003). Analysen bekreftet at de sosiale normene for akseptert røykeatferd har endret seg dramatisk, og at røykeloven kan ha bidratt til dette.

10 prosent av ikke-røykerne i undersøkelsen sa at når de har besøk av røykere, røyker disse vanligvis innendørs uten å spørre. Hele 74 prosent sa imidlertid at dette var den vanligste oppførselen hos gjester 10-15 år tidligere. 44 prosent av ikke-røykerne svarte at gjestene i dag ikke engang spør, men bare lar bare være å røyke innendørs; bare 10 prosent sa de opplevde situasjonen slik 10-15 år tidligere.

Under *to prosent* av dagligrøykerne sa at de som regel røyker innendørs uten å spørre, mens 37 prosent sa de pleide å gjøre det 10-15 år tidligere. 70 prosent av røykerne fant det "svært sannsynlig" eller "ganske sannsynlig" at tilstedeværende ikke-røykere ville reagere negativt dersom de røykte innendørs hjemme hos venner, mot 40 prosent 10-15 år før.

Både atferd og holdninger har altså endret seg betydelig, og endringene er så store at de neppe bare kan skyldes feilrapportering. Vi kan ikke vite sikkert at det var røykeloven som forårsaket endringene, men mønsteret i data er forenlig med en slik forklaring.

Sosiale sanksjoner – hevede øyenbryn, taushet, sure kommentarer – kan betraktes som "prisen" man må betale for å utsette andre for passiv røyking. Denne "prisen" kan være svært avhengig av hva *andre* røykere gjør. Ikke-røykernes aksept av å utsettes for passiv røyking er antakelig lavere jo mindre vant de er til røykluft. Hvis det er vanlig å røyke innendørs, vil reaksjonene dermed være svake; det "koster lite" for den enkelte å røyke innendørs. Om det er *uvanlig* å røyke innendørs, blir reaksjonene sterke når noen likevel gjør det – "prisen" blir høy. I begge tilfeller får vi en tendens til at røykere vil velge å gjøre det samme som andre røykere.

Da røykeloven ble skjerpet i 1988, ble folk mindre utsatt for røykluft på jobb. Dermed ble reaksjonene mot innendørs røyking sterkere – også på hjemmebane. Dette fikk antakelig flere røykere til å gå utendørs; vi ble enda mindre vant til røykluft, og en kjedereaksjon ser ut til å ha oppstått. Til slutt var det bare de mest hardhudede som fortsatt fisket fram røykpakka i naboens sofakrok.

Den sosiale normen som tillater innendørs røyking er tilsynelatende gått over i historien. Selvsagt varierer normer mellom miljøer. Likevel synes det rimelig å si at innendørs røyking i dag stort sett bare aksepteres i bestemte sammenhenger, som på kafé, eller når bare røykere er til stede. Ut fra teorien vi utviklet i vårt forskningsprosjekt, vil vi likevel forvente at røykeforbudet på utesteder vil føre til enda strengere normer enn idag. Vi vil bli enda mindre vant til røykluft, toleransen blir lavere, og enda noen flere røykere vil bli skremt ut i kulda – også på hjemmebane, der loven ikke gjelder.

Det er synd på røykerne. Og mer synd blir det. Vi andre kan glede oss til å dra kafélufta dypt ned i lungene over en kald pils.